

- ⁴ Dobrovics Károly: A karteljogi hatóságok ellentétes döntései. *Közgazdasági Értesítő*, 1933. 37. sz. 3. p.
- ⁵ Dobrovics 1933, 4. p.
- ⁶ A közérdek védelmét szolgálja a Kartellbíróóság a törvényjavaslat indokolása szerint. Kornfeld Móric: Törvény a kartelekéről. *Magyar Szemle*, 1927. 9–12. sz. 167–168. p.; Szabó István: A kartellfelügyelet szervezete és hatásköre az 1931. évi XX. törvénycikk nyomán. *Versenytiükör*, 2016. különsz. 75–76. p.; Sipta István: A gazdasági versenyt szabályzó megállapodásokról szóló 1931. évi XX. tc. hazai előzményei. *Versenytiükör*, 2016. különsz. 61–62. p.
- ⁷ Ranschburg 1932, 3. p.
- ⁸ Ranschburg 1932, 4. p. Dobrovics Károly: Kartelmegállapodás és kartelműködés. *Közgazdasági Értesítő*, 1933. 40. sz. 16. p.
- ⁹ Ranschburg 1932, 4. p.
- ¹⁰ Ranschburg 1932, 6. p.; Krusóczki Bence: A tisztességtelen verseny a Szegedi Királyi Ítéltábla joggyakorlatában. *FORVM Publicationes Discipulorum Iurisprudentiae*, 2018. 1. sz. 253–254. p.
- ¹¹ Dobrovics Károly: A közérdekű per. *Közgazdasági Értesítő*, 1932. 23. sz. 14. p.
- ¹² Márkus György: A kartelek törvényes szabályozásáról. *Budapesti Szemle*, 1929. 213. kötet, 426. p.; Dobrovics 1933, 9. p.
- ¹³ Ranschburg 1932, 7. p.
- ¹⁴ Ranschburg 1932, 7. p. Magánszemély felperes nem lehetett. Vö. Kelemen Sándor: Perlési jogot a kartelbíróóság előtt. *Pesti Napló*, 1936. 103. sz. 4–5. p.
- ¹⁵ Ranschburg 1932, 8. p. Lásd még Kőházi Endre: Karteljogi bírói gyakorlat. *Közgazdasági Értesítő*, 1934. 12. sz. 19. p.; A Kartelbíróóság megsemmisítette a be nem mutatott kartelszerződés alapján hozott választottbíróági ítéletet. *Budapesti Hírlap*, 1932. 140. sz. 10. p.; Kartelügyben hozott választottbíróági ítélet érvénytelenítése. *Közgazdasági Értesítő*, 1938. 3. sz. 65–66. p.; Homoki-Nagy Mária: Kartelszerződések a gyakorlatban. *Versenytiükör*, 2017. különsz. 6. 12. p.
- ¹⁶ A kartelltörvény hatálybaléptetéséről: 5381/1931. M. E. számú rendelet. P. IV. 3013/1932. In Nizsalovszky Endre, Petrovay Zoltán, Térfy Béla, Zehery Lajos (szerk.): *Grill-féle Új Döntvénytár*. (GDt.) XXV. köt. 1931–1932. Budapest, 1933, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 577. p.
- ¹⁷ P. IV. 3013/1932. GDt. XXV. köt. 577. p.
- ¹⁸ P. IV. 5261/1932. GDt. XXVI. köt. 740–741. p. A Kartellbíróóság ebben az ítéletében azt is kimondta, hogy a közérdekű kereset benyújtásához „nem szükséges a közérdek sérelme, hanem elegendő a törvényben körülírt valamelyik másik kritérium fennfennléte is”. Egy elvi jelentőségű ítélet. *Pesti Napló*, 1932. 184. sz. 7. p.
- ¹⁹ P. IV. 5261/1932. GDt. XXVI. köt. 740–741. p. A szénkartel vesszőfútása a kartelbíróóság előtt. *Pesti Napló*, 1932. 286. sz. 6. p.; Kőházi Endre: Karteljogi bírói gyakorlat. *Közgazdasági Értesítő*, 1934. 15. sz. 8–9. p.
- ²⁰ A Kartellbíróóság hivatkozott a már említett P. IV. 3013/1932 sz. ügyre. P. IV. 5261/1932. GDt. XXVI. köt. 740–741. p.
- ²¹ P. IV. 5261/1932. GDt. XXVI. köt. 741. p.
- ²² P. IV. 5261/1932. GDt. XXVI. köt. 741. p. Az I. és a II. rendű alpereseknek a perköltséget az 1931. évi XX. tc. 9. §-a és az 1911. évi I. tc. 425. §-a alapján kellett megfizetniük.
- ²³ P. IV. 4642/1933. GDt. XXVI. köt. 681–682. p.
- ²⁴ P. IV. 4642/1933. GDt. XXVI. köt. 682. p.
- ²⁵ P. IV. 4642/1933. GDt. XXVI. köt. 682. p.
- ²⁶ Az „Sz.” jelzés nem azonosítható a jogeset alapján. P. VII. 3616/1935. GDt. XXIX. köt. 657. p.
- ²⁷ P. VII. 3616/1935. GDt. XXIX. köt. 657. p.
- ²⁸ P. VII. 3616/1935. GDt. XXIX. köt. 657–658. p.
- ²⁹ P. VII. 3616/1935. GDt. XXIX. köt. 659. p.
- ³⁰ P. V. 681/1936. GDt. XXIX. köt. 661. p.
- ³¹ P. V. 681/1936. GDt. XXIX. köt. 661. p.
- ³² P. V. 681/1936. GDt. XXIX. köt. 661–662. p.
- ³³ P. V. 681/1936. GDt. XXIX. köt. 662. p.
- ³⁴ P. V. 681/1936. GDt. XXIX. köt. 662. p.
- ³⁵ Jelen esetben a Kúria az 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslat vonatkozó rendelkezésére hivatkozott (1010. §).
- ³⁶ P. V. 681/1936. GDt. XXIX. köt. 663. p.
- ³⁷ P. V. 681/1936. GDt. XXIX. köt. 663. p.
- ³⁸ P. IV. 19/1936. GDt. XXIX. köt. 664. p.
- ³⁹ P. IV. 19/1936. GDt. XXIX. köt. 664. p.
- ⁴⁰ P. IV. 1284/1942. GDt. XXXV. köt. 499. p.
- ⁴¹ P. IV. 1284/1942. GDt. XXXV. köt. 499. p.
- ⁴² P. IV. 2964/1936. GDt. XXX. köt. 753. p.
- ⁴³ P. IV. 1284/1942. GDt. XXX. köt. 753. p.
- ⁴⁴ Dobrovics 1933, 10. p.

I. Bevezetés

Az ókori Rómában gyakran előfordult, hogy ugyanazon gyámolt számára egyidejűleg több gyámot is rendeltek. A többes gyámság esetén azonban praktikus okokból többnyire csak a gyámok egyikét ruházták fel a tényleges ügyviteli jogkörökkel, illetve adott esetben a gyámolt vagyonának kezelését ügykörök szerint vagy – ha a gyámoltnak különböző provinciákban volt vagyona – provinciák szerint osztották fel a gyámok között. Ha valamilyen oknál fogva egyik gyámot sem ruházták fel a kizárólagos ügyviteli jogával, és köztük a vagyonkezelés *magistratus* általi felosztására sem került sor, a gyámtársaknak közösen kellett kezelniük a gyámolt vagyonát.² Ez utóbbi esetben a gyámtársak egyetemleges adósként feleltek a gyámolt felé.³ Azonban, ha a közös ügyvitelből eredően végül csupán az egyiknek kellett a gyámolttal szemben helytállnia, vagy ha egyikükkel szemben a gyámolt kizárólag a másik gyámtársnak felróhatóan keletkezett károk megtérítése céljából indított pert, a perbe fogott és

Újvári Emese

A gyámok megtérítési igényének eszközei többes gyámság esetén a római jogban

Különös tekintettel a fizető gyámtársat megillető *utilis actio* jellegére¹

fizető gyámnak többnyire megtérítési igénye keletkezett a gyámtársaival szemben.⁴

A két legfontosabb jogeszközt, amely megtérítési igényük érvényesítése céljából a gyámok rendelkezésére állt,

egyrészt a gyámolt azon engedményezett keresete jelentette, amelyet a gyámolt a gyámtársakkal szemben érvényesíthetett volna, másrészt pedig egy önálló *utilis actio*, amelyet a fizető gyámnak kifejezetten a megtérítési igénye érvényesítése céljából biztosítottak.⁵ Jelen értekezés fő kérdését ezen *utilis actio* jogi jellege képezi, de a teljesség kedvéért röviden bemutatom az első lehetőséget is.

II. A gyámolt engedményezett keresete

A források alapján megállapítható, hogy történetileg előbb a gyámolt keresetének a fizető gyámra történő engedményezése vált lehetővé.⁶

Előfordulhatott, hogy az egyik gyám önként teljesítette a gyámolt teljes követelését (akár anélkül is, hogy a gyámolt perbe fogta volna). Ebben az esetben a fizető gyám még a teljesítés előtt kérhette a gyámolttól, hogy az engedményezze rá a gyámtársaival szembeni kereseteit.⁷

Az ún. *beneficium cedendarum actionum* értelmében a már perbe fogott gyám is követelhetette, hogy a gyámolt engedményezze rá a gyámtársakkal szembeni kereseteit. Erre az engedményezésre a gyámmal szemben megindított eljárás (mind a peres eljárás, mind pedig a végrehajtási eljárás) során kerülhetett sor.⁸

Az engedményezést ilyenkor úgy valósították meg, hogy a gyámolt a (perbe fogott) gyámot *cognitor* vagy *procurator in rem suam* névezte ki a többi gyámmal szembeni keresetek vonatkozásában.⁹

A kívánt joghatás elérése érdekében azonban az engedményezésre – ahogy az az alábbi Modestinustól származó szöveghelyből kiderül – legkésőbb a fizetéssel egyidejűleg sort kellett keríteni. Arra is sor kerülhetett, hogy a gyámnak és a gyámoltnak még a gyám fizetését megelőzően meg kellett állapodnia abban, hogy a gyámolt később a gyámra fogja engedményezni a kereseteit, különben a gyámolt gyámtársakkal szembeni keresetei is felemészthették a fizető gyám teljesítése révén. Abban az esetben azonban, ha az engedményezésre még a teljesítés előtt sort kerítettek, vagy abban legalábbis megállapodtak, a gyám fizetését – egy adásvételi fikció alkalmazása révén – úgy tekintették, mintha a gyám ezáltal nem a saját gyámságból eredő kötelezettségét akarta volna teljesíteni, hanem a gyámoltnak a gyámtársakkal szembeni kereseteit kívánja megvenni. Így ezen adásvételi fikció¹⁰ alkalmazása révén el lehetett tekinteni a teljesítés keresetfelemészítő hatásától az engedményezendő keresetek vonatkozásában.¹¹

D.46,3,76

Modestinus 6 resp.

Modestinus respondit, si post solutum sine ullo pacto omne, quod ex causa tutelae debeatur, actiones post aliquod intervallum cessae sint, nihil ea cessione actum, cum nulla actio superfuerit: quod si ante solutionem hoc factum est vel, cum convenisset, ut mandarentur actiones, tunc solutio facta esset mandatum subsecutum est, salvae esse mandatas actiones, cum novissimo quoque casu pretium magis mandatarum actionum solutum quam actio quae fuit perempta videatur.

A tényállás alapján a gyámolt a gyámság megszűnését követően követelte az egyik gyámjától a gyámságból származó követeléseinek teljesítését. Az adott gyám ezt követően mindent kifizetett, amit a gyámságból adódóan fizetni kellett. Bár a szövegben nincs rá közvetlen utalás, de minden bizonnyal a többes gyámság esetköréről van szó a fragmentumban.¹² Mivel a gyámtársak egyetemleges adósok voltak, az egyikük teljesítése révén felemészthettek a gyámoltnak a többi gyámmal szembeni keresetei is. Egy adásvételi fikció segítségével azonban el lehetett tekinteni a teljesítő gyám fizetésének keresetmegszüntető hatásától a gyámtársakkal szembeni engedményezendő keresetek vonatkozásában. Modestinus véleménye szerint azonban a feleknek (vagyis a gyámoltnak és a fizető gyámnak) ebben az esetben vagy még a fizetés előtt meg kellett állapodniuk abban, hogy a gyámolt később a fizető gyámra fogja engedményezni a kereseteit, vagy az engedményezést legkésőbb a fizetéssel egyidejűleg meg kellett valósítani, különben az engedményezés eredménytelen lett volna, mert a teljesítés a gyámtársakkal szembeni kereseteket is felemészti, és nem marad engedményezendő kereset.

A következő Ulpianustól származó szöveghelynek is az engedményezés lehetséges és az eredményesség szempontjából releváns időpontja áll a középpontjában:

D.27,3,1,18

Ulpianus 36 ad ed.

Non tantum ante condemnationem, sed etiam post condemnationem desiderare tutor potest mandari sibi actiones adversus contutorem, pro quo condemnatus est.

Ulpianus szerint a gyám a marasztaló ítélet meghozatalát követően is követelheti, hogy a gyámolt engedményezze rá a gyámtársával szembeni kereseteit, ha a gyámtársa miatt marasztalták őt.¹³

A következő fragmentumban is az ítélet meghozatalát követő engedményezés lehetőségéről van szó, amelyet az adásvételi fikció alkalmazása tesz lehetővé.¹⁴

D.27,3,21

Papinianus 1 def.

Cum pupillus tutelae actione contra tutorem alterum tutori, quem iudex in solidum condemnavit, cessit, quamvis postea iudicatum fiat, tamen actio data non intercidit, quia pro parte condemnati tutoris non tutela reddita, sed nominis pretium solutum videtur.

A Papinianustól származó szöveghely értelmében, ha a gyámolt a másik gyámtárral szembeni kereseteit arra a gyámra engedményezi, akit a teljes tartozás megfizetésére marasztaltak, a kereset a teljesítés révén sem fog felemészthetődni. Ennek az az oka, hogy a marasztalt gyám vonatkozásában feltételezik, hogy nem a gyámságból fakadó kötelezettségét teljesítette, hanem a gyámtársakkal szembeni követelésért fizetett vételárat.¹⁵

Ahogy az a két utóbbi szöveghelyből kiderül, az engedményezés a gyámot marasztaló ítélet meghozatalát

követően is lehetséges maradt. Az ítéletben foglalt kötelezettség teljesítése azonban csak abban az esetben nem emésztette fel a gyámotársakkal szembeni kereseteket, ha a kereseteket még a fizetés előtt a teljesítő gyámra engedményezték.¹⁶ Az engedményezésre a marasztalást követően vagy a végrehajtási eljárás során kerülhetett sor, vagy a gyámolt önként is a gyámra engedményezhette a kereseteit, ha utóbbi kész volt az ítéletnek megfelelően fizetni.

Schmieder úgy véli, hogy a gyámoltat nem lehetett arra kényszeríteni, hogy a gyámotársakkal szembeni kereseteit a gyámra engedményezze. Úgy gondolja, hogy erre egyrészt a *conventio* konstrukciójából (D.46,3,76 – „*cum convenisset*”) lehet következtetni, másrészt pedig abból, hogy a szöveghelyek tanúsága alapján az is előfordulhatott, hogy a kereseteket nem engedményezték a perbe fogott gyámra („*nec mandatae sunt actiones*” – a D.27,3,1,13 és a D.27,3,1,14 értelmében). Azt azonban elismeri, hogy egy fragmentumban, a D.27,3,1,18-ban említésre kerül a kereset engedményezésének kikényszerítése is.¹⁷

Valószínűbbnek tűnik azonban, hogy a D.27,3,1,14-ből (Schmiederrel ellentétben) sokkal inkább arra lehet következtetni, hogy a perbe fogott gyám az eljárás során rendszerint követelhetette a keresetek engedményezését:

D.27,3,1,14

Ulpianus 36 ad ed.

Plane si ex dolo communi conventus praestiterit tutor, neque mandandae sunt actiones neque utilis competit, quia proprii delicti poenam subit: quae res indignum eum fecit, ut a ceteris quid consequatur doli participibus: nec enim ulla societas maleficiorum vel communicatio iusta damni ex maleficio est.

Ulpianus álláspontja szerint a gyámoltnak abban az esetben, ha a gyámok közösen követtek el dolozus magatartást, sem a kereseteit nem kell a perbe fogott gyámra engedményezni, sem pedig az *utilis actio* nem illeti meg a fizető gyámot.

Mivel azonban egy per során a bírónak és nem az (egykori) gyámoltnak kell döntést hoznia arról, hogy a perbe fogott gyámot (közös) *dolus* miatt kell-e marasztalni, és ettől függően a gyámolt keresetei engedményezendők-e vagy sem, ez a szöveghely sokkal inkább annak bizonyítékaként szolgál, hogy egy, a gyámotársak egyike ellen megindított per során általában a bírónak kell eldönteni, hogy köteles-e a gyámolt a keresetei engedményezésére, vagy sem. Ennek megfelelően feltételezhető, hogy a gyámoltat a per során kényszeríteni lehetett keresetei engedményezésére.

Úgy tűnik, hogy a korábban idézett Modestinus-fragmentum (D.46,3,76) sem áll szemben ezzel a feltételezéssel, mert a szöveghely kapcsán feltételezhető, hogy a gyámolt teljes követelésének önkéntes teljesítéséről van szó, amelynek ellentételezéseként a gyámolt kész a többi gyámmal szembeni kereseteit a fizető gyámra engedményezni.

Az a tény, hogy adott esetben mégis előfordulhatott, hogy a keresetek engedményezésére nem került sor a per során, adott esetben arra is visszavezethető volt, hogy

a perbe fogott gyám elmulasztotta kérni az engedményezést, mert például távol volt, és nem is képviselték a perben.¹⁸ Esetleg az is feltételezhető, hogy a bírónak az engedményezés elrendelése tekintetében nagyobb mérlegelési lehetősége volt, és az adott esetben úgy találta helyesnek, hogy nem kényszeríti a gyámoltat a keresetei engedményezésére.

Kaser úgy véli, hogy többes gyámság esetén a kései klasszikus kortól kezdve már lehetősége volt a mindenkori eljáró gyámnak arra, hogy a vele szemben érvényesített követelés teljesítését a gyámolt többi gyámotársal szemben rendelkezésre álló kereseteinek az engedményezésétől tegye függővé.¹⁹ Szerinte a kereset engedményezésének kikényszeríthetősége először éppen a többes gyámság esetén vált lehetővé.²⁰ Seiler és Sonja Meier pedig úgy vélik, hogy gyámotársakkal szembeni kereset engedményezése a per során (legkésőbb a végrehajtási eljárás során) kikényszeríthető volt, ha a gyámot vétkes gyámotársa helyett perelték be és marasztalták.²¹

III. Az *utilis actio*

Ha a gyám anélkül teljesítette a gyámságból eredő kötelezettségeit,²² hogy ellentételezésként követelte volna a gyámolt gyámotársakkal szembeni kereseteinek engedményezését, a teljesítés keresetfelemésztő hatása miatt már nem volt lehetőség ezen keresetek engedményezésére. Erre az esetre először Antoninus Pius, majd később Septimius Severus és Antoninus Caracalla – *utilis actio* formájában – egy önálló keresetet biztosított a fizető gyámnak a gyámotársakkal szembeni megtérítési igénye érvényesítésére:²³

D. 27,3,1,13

Ulpianus 36 ad ed.

*Et si forte quis ex facto alterius tutoris condemnatus praestiterit vel ex communi gestu nec ei mandatae sunt actiones, constitutum est a divo Pio et ab imperatore nostro et divo patre eius utilem actionem tutori adversus contutorem dandam.*²⁴

Az Ulpianustól származó szöveghely értelmében, ha egy gyámot gyámotársa eljárása okán vagy közös ügyvitelük alapján marasztaltak, és ő anélkül fizetett, hogy a gyámolt a gyámotársal szembeni kereseteit rá engedményezte volna, akkor Antoninus Pius, Septimius Severus és Antoninus Caracalla *constitutio*inak értelmében egy *utilis actio*t kell számára megadni.²⁵

Ennek az *utilis actio*nak a jogi besorolása már a gloszátorok²⁶ óta vitatott. Ezen kérdés vonatkozásában két fő álláspont található az irodalomban. Az első álláspont szerint, melyet különösen Partsch,²⁷ Solazzi,²⁸ Levy,²⁹ Archi,³⁰ Wesener,³¹ Voci,³² Albanese,³³ Steiner³⁴ és úgy tűnik, hogy Lenel³⁵ képviselnek, e kereset esetében egy *actio negotiorum gestorum utilis*ről van szó, míg a másik álláspont szerint, melynek különösen Lindelof,³⁶ Rudorff,³⁷ Mühlenbruch,³⁸ Schmid,³⁹ Seiler,⁴⁰ Kaser,⁴¹ Knütel,⁴² Meier⁴³ és Harke⁴⁴ a képviselői, egy olyan *utilis actio*ról van

szó, amelyet a gyámoltat megillető *actio tutelae directa* mintájára alakítottak ki.

Az első álláspont képviselői különösen a következő Iulianus-fragmentumra támaszkodnak:

D.3,5,29

Iulianus 3 Dig.

Ex facto quaerebatur: quendam ad siliginem emendam curatorem decreto ordinis constitutum: eidem alium subcuratorem constitutum siliginem miscendo corrumpisse atque ita pretium siliginis, quae in publicum emptae erat, curatorum afflictum esse: quaque actione curator cum subcuratore experiri possit et consequi id, ut ei salvum esset, quod causa eius damnum cepisset. Valerius Severus respondit adversus contutorem negotiorum gestorum actionem tutori dandam: idem respondit, ut magistratum adversus magistratum eadem actio detur, ita tamen, si non sit conscius fraudis, secundum quae etiam in subcuratore idem dicendum est.

Ez a szöveghely arról szól, hogy egy városi megbízott azt a feladatot kapta, hogy a városnak búzát vegyen. Egy almebízottat jelöltek ki mellé, aki a gabona minőségét lerontotta azáltal, hogy azt (valószínűleg gyengébb minőségű gabonával) öszszekeverte. A keletkezett károkért a városi megbízott felel a városnak. Arra a kérdésre keresnek választ, hogy a városi megbízott milyen keresettel léphet fel az almebízottal szemben, hogy megtérítési igényét érvényesíteni tudja.

Iulianus az eset eldöntése kapcsán Valerius Severus véleményére hivatkozik, aki egy analóg esetben – amikor minden valószínűség szerint egy gyámot a gyámjárának magatartása miatt marasztaltak – a marasztalt gyámnak a gyámjárásával szembeni megtérítési igénye érvényesítése céljából egy *actio negotiorum gestorum*-ot látott megadhatónak.

Ezen szöveghely alapján vélik úgy Partsch és követői, hogy a megtérítési igény érvényesítése céljából Antoninus Pius és a többi császár által a fizető gyámnak biztosított kereset egy *actio negotiorum gestorum utilis* volt. Úgy gondolják, hogy ez a kereset azért nem lehetett egy ediktális (vagyis „*directa*”) *actio negotiorum gestorum*, mert a gyám nem kizárólag idegen ügyet vitt, hanem a saját dolgában is eljárta. Ugyanakkor a gyám eljárása gyakorlatilag egy harmadik személy érdekét is szolgálta.

Ezért ez a kereset csak egy *actio negotiorum gestorum utilis* lehetett.⁴⁵

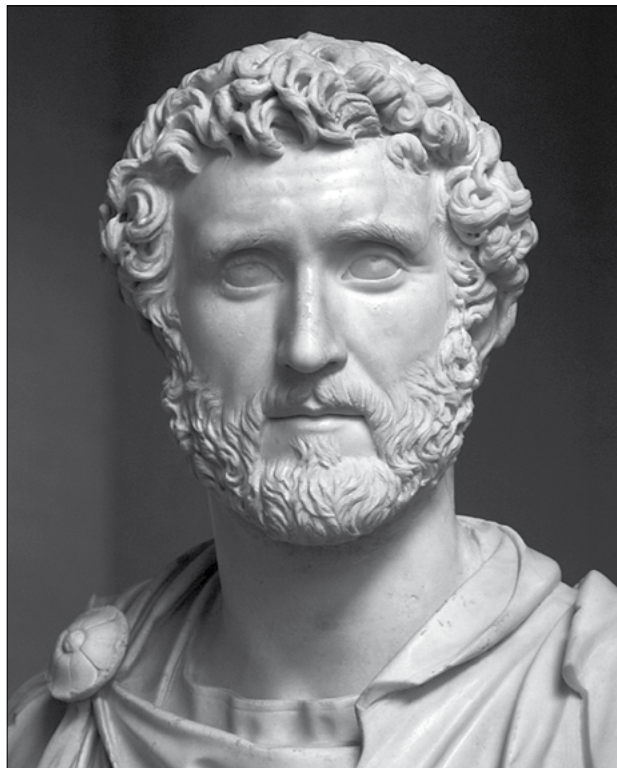
Az ellentétes állásponton lévők úgy gondolják, hogy ebben a Iulianus-fragmentumban vagy egy olyan sajátos esetről van szó, amikor a vétkes gyámjár a megosztott gyámság esetén a perbe fogott gyámjár feladatkörébe tartozó ügyekbe avatkozott bele,⁴⁶ vagy Iulianus jogtudósi véleménye egy korábbi, pusztán egyedi állásfoglalásra hivatkozott.⁴⁷ Arra, hogy a vélemény, amely szerint a gyám, akinek az adósi egyetemlegesség miatt a gyámjár ügyvitelért is felelnie kellett, megtérítési igényét utóbbival szemben egy *actio negotiorum gestorum* (*contrariá*)-val érvényesíthette, csak egy egyedi döntés volt, és nem felelt meg az adott korban az uralkodó álláspontnak, abból a tényből is következtetni lehet, hogy Iulianusnak egy

kevésbé ismert jogtudós, Valerius Severus véleményére kellett támaszkodnia.⁴⁸ Ha ugyanis Iulianus idejében vagy azt megelőzően több jogtudós is elismerte volna az *actio negotiorum gestorum*-ot a gyámjárval szembeni megtérítési igény érvényesítésének eszközeként, akkor Iulianus minden bizonnyal egy híresebb jogtudósra hivatkozott volna, nem Valerius Severusra.

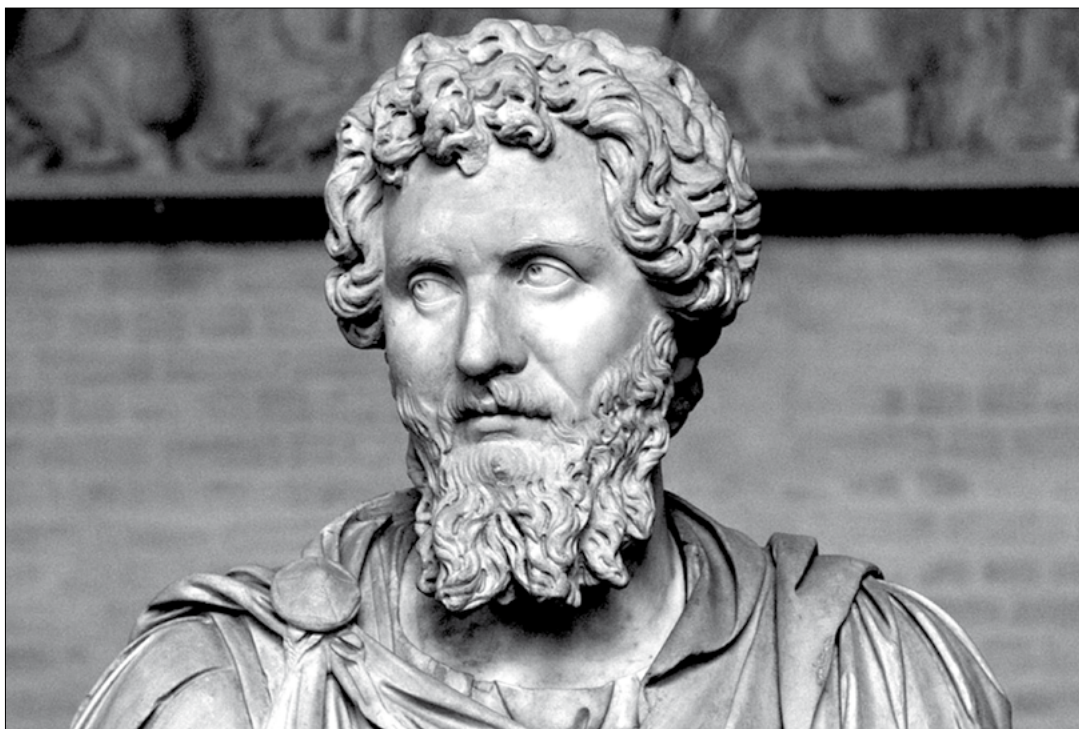
A második megközelítést támasztja alá az a tény is, hogy Valerius Severus valószínűleg Traianus, illetve Hadrianus császár idején élt, vagyis rövidebbel Antoninus Pius előtt tevékenykedett, aki első alkalommal biztosította a fizető gyámjárnak az *utilis actio*-t. Az is valószínű, hogy Iulianus akkor még nem ismerte Antoninus Pius császár rendeletét, amikor a Digestájának harmadik

könyvében dolgozott (amelyből a fenti jogeset származik).⁴⁹ Jó okkal feltételezhető tehát, hogy Iulianus egy egyedüli jogtudós kísérletét veszi elő abból a célból, hogy „több egyetemleges adósként felelős gyám között a megtérítési igényt a *negotiorum gestio* segítségével érvényesíthesse”.⁵⁰ E próbálkozása azonban nem vezethetett tartós eredményre, mert az újabb források (D.27,3,1,13 és a C.5,58,2) a megtérítési igényt más dogmatikai alapra, az *actio tutelae* engedélyezésére helyezik. Ezért kevésbé valószínű, hogy a császárok az általuk biztosított *utilis actio*-t az *actio negotiorum gestorum* mintájára adták volna meg.⁵¹

Ugyanakkor Partsch azon elméletét, amelynek értelmében az *utilis actio* egy *actio negotiorum gestorum utilis* volt, egy Scholion-szöveghellyel is alá kívánja támasztani. Véleménye szerint a D.27,3,1,13 Anonymos Scholion-

Antoninus Pius római császár

Septimius Severus római császár

ja is ezt az elméletet igazolja, amikor a „*habet adversus eum utilem*”-részt a következőképpen magyarázza: *utilem negotiorum gestorum. Hanc enim dedit tutori, et magistratui adversus magistratum lib. 3. tit. 5 dig. 29*”.⁵²

Seiler ellenben úgy véli, ahhoz, hogy megértsük a Bas.38,3,1 (D.27,3,1,10-13)-at, figyelembe kell vennünk azt a tény is, hogy az említett Digesta-szöveghely iustinianusi és klasszikus rendelkezéseket egyaránt tartalmaz. Míg a D.27,3,1,10-12 az *actio tutelae* iustinianusi jognak megfelelő felosztásáról szól, addig a D.27,3,1,13-ban a klasszikus szabályok tükröződnek, amelyek alapján valamennyi gyám egyetemleges adósként volt köteles a gyámolt teljes követelését teljesíteni. A Basilika azonban a 13. §-t a iustinianusi jog alapján értelmezte. A Basilika szövege először az *actio tutelae* megosztásáról (10–12. §§), majd arról szól, hogy egy gyám a gyámátarsa helyett teljesített (13. §). Seiler szerint ezenkívül az is megfigyelhető, hogy a „*condemnatus*” kifejezést, amelyet a Digesta-szöveghely még tartalmazott, a Basilika-szövegből már kihúzták. Seiler ezt azzal magyarázza, hogy a iustinianusi részfelelősség elvével szemben állt volna, ha a követelés másik gyámátarsra eső részében is marasztalták volna a gyámot. Vagyis a Basilika-szöveghely értelmében a gyám egy kizárólag idegen kötelezettséget teljesített, ezért lehetek adottak a *negotiorum gestio* feltételei. Ez is magyarázhatja azt a tény, hogy miért vélte úgy Anonymos, hogy az *utilis actio* egy *actio negotiorum gestorum utilis* lehetett.⁵³

Seiler tehát úgy gondolja, hogy a fenti Scholion nem bizonyít semmit a klasszikus jog vonatkozásában, mert a Basilika-szöveghely nem olyan gyámátarsokról szól, akiket egyetemleges adósi (*in solidum*) felelősség terhel, hanem egy olyan keresetről, amelyet egy gyám a gyámátarsával szemben akkor indíthatott meg, ha előbbi egy megosztott

actio tutelae megindítása esetén a követelés gyámátarsára eső részét is kifizette.⁵⁴

Megemlítendő, hogy Partsch elmélete alátámasztásaként a Schol.2 ad Bas.38,19,1 (C.5,58,1)⁵⁵-re is hivatkozik, amelyben szintén egy, a gyámátarsal szembeni *actio negotiorum gestorum*ról esik szó. Úgy véli, hogy mivel a Schol.1 ad Bas.38,19,2 (C.5,58,2)⁵⁶ csupán egy *utilis actio*ról beszél, a Schol.2 ad Bas.38,19,1 (C.5,58,1) pedig egy *actio negotiorum gestorum utilis*ről szól, az előbbi szöveghely szerzője csak egy *actio negotiorum gestorum utilis*re gondolhatott.⁵⁷

Seiler szerint viszont a kérés megoldása érdekében abból kell kiindulni, hogy míg a klasszikus korban a többes gyámság esetén a gyámok egyetemleges felelőssége érvényesült, addig a bizánciak a gyámátarsak megosztott felelősségének alapelve mentén közelítették meg az esetet. Mivel a gyám, aki a gyámátarsával szembeni per marasztalásában megállapított összeget kifizette, a klasszikus jog szerint (egyben) a saját kötelezettségét is teljesítette, csak akkor tudta a megtérítési igényét érvényesíteni, ha a gyámolt a gyámátarsakkal szembeni kereseteit rá engedményezte. A bizánciak elképzelése szerint azonban a gyámátars ebben az esetben egy idegen tartozást teljesített, ezért rendelkezésére állhat az *actio negotiorum gestorum* a (marasztalt) gyámátarsával szemben. Ennek megfelelően Seiler azon az állásponton van, hogy a Thalelaios-Scholion,⁵⁸ mely szerint az *actio negotiorum gestorum*ot meg lehet adni a gyámátarsnak, nem bizonyít semmit a klasszikus kori jogi megoldások tekintetében, mert ez a szöveghely a bizánciak felfogása szerint nem egy egyetemleges adósi jogviszonyból indul ki, s így nem az egyetemleges adósk közötti megtérítési igénnyel foglalkozik, hanem egy kizárólag idegen kötelezettség teljesítéséből indul ki.⁵⁹

Seiler összességében úgy véli, hogy a bizánciak a C.5,58,2 szövegét a Bas.38,19,2-ben nem alakították át a részfelelősség elve szerint, hanem úgy gondolták, hogy ez a szöveghely egy sajátos esetről szól, amelyben a gyám-társak egyetemleges adósi felelőssége megmaradt. A Basilika-szöveghely emellett átveszi a fizető gyám számára megtérítési igénye érvényesítése céljából biztosított két jogeszközt is: a gyámolt engedményezett keresetét és az *utilis actiō*t. Thalelaios utal is ezen *utilis actio* jellegére: úgy véli, hogy a gyám ebben az esetben egy fiktív engedményezés révén megszerezheti a gyámolt *actio tutelae*ját, úgy, mintha *procurator in rem suam*má nevezték volna ki.⁶⁰ Ez egy fontos utalásnak tekinthető a gyám-társ *utilis actiō*jának jogi jellege tekintetében.⁶¹

Mint említettem, az irodalomban van olyan nézet is, amely szerint a teljesítő gyámnak ugyan lehetővé tették, hogy az *actio negotiorum gestorum (utilis)*szel érvényesítse az igényét a gyám-társával szemben, de e kereset alkalmazhatósága meglehetősen korlátozott volt. Csak abban az esetben lehetett alkalmazni, ha a fizető gyámot kizárólag a gyám-társ ténykedése miatt marasztalták (*ex solo contutoris factum*). Viszont ha például ő is felelős volt a közös ügyvitelből fakadó károkért (*ex communi gestu*), a gyámolt teljes követelésének teljesítésében marasztalt és teljesítő gyám-társ nem vehette igénybe ezt a keresetet.⁶²

Megemlítendő, hogy az *actio negotiorum gestorum (utilis)* további hátrányát jelentette az engedményezett *actio tutelae*val szemben, hogy előbbivel nem járt együtt a gyámoltat egyébként megillető jelzálogjog, így könnyen előfordulhatott, hogy ez a kereset a gyám szegénysége miatt nem vezetett eredményre.⁶³

Seiler úgy véli, hogy létezhetett ugyan egy korai kísérlet arra, hogy az *actio negotiorum gestorum*ot megadják a fizető gyámnak a gyám-társaival szemben a megtérítési igénye érvényesítésére, de ez a későbbiekben nem vált elfogadott gyakorlattá.⁶⁴

Aláhúzendő, hogy a Digesta és a Codex vonatkozó szöveghelyei alapján is a második álláspont tűnik valószínűbbnek, amely szerint tehát a fizető gyámnak elsőként Antoninus Pius által biztosított *utilis actio* egy *actio tutelae gestae utilis* volt.⁶⁵ Feltételezhető ugyanis, hogy a perbe fogott gyámnak többnyire lehetővé tették, hogy a gyámot a gyám-társakkal szembeni kereseteinek engedményezésére kényszerítse. Ahogy azt korábban említettem, erre az engedményezésre a gyám teljesítéséig kerülhetett sor, mert a *solutio* keresetfelemésztő hatása miatt a gyámolt gyám-társakkal szembeni keresetei is felemésztődtek.⁶⁶ A perbe fogott gyámnak tehát lehetősége volt az engedményezés kikényszerítésére. Ha azonban valamilyen oknál fogva nem tudott élni ezzel a lehetőséggel, akkor gyám-társai nem megfelelő vagyonneveléséért is neki kellett volna helytállnia, s annak következményeit egyedül kell viselnie, ha a császárok méltányosságából nem biztosítják számára az *utilis actio* megindításának lehetőségét a gyám-társakkal szemben.

A méltányosság ugyanis megkövetelte: ha a marasztalt és az ítéletnek eleget tevő gyám a kereset engedményezésének kikényszerítése nélkül fizetett, akkor ugyanolyan helyzetbe hozzák, mintha az engedményezésre sor került

volna.⁶⁷ E méltányosság alkalmazását nem utolsósorban az is indokolhatta, hogy a gyám-társak, akik a kollégáik ügyviteléért egyetemleges adósként feleltek, nem saját elhatározásukból dönthettek a többes gyámság elvállalása kérdésében, hanem vagy a törvény alapján (XII. táblás törvény), vagy a *pater familias* végrendelete folytán, vagy a *magistratus* rendelkezése alapján afféle „*communio incidens*” jött létre köztük. Így – például egy társasággal elentétben – nem maguk választhaták meg, kiket találnak eléggé megbízhatónak ahhoz, hogy velük egy egyetemleges adósi jogviszonyt létesítsenek.⁶⁸

Mühlenbruch úgy véli, hogy a méltányosság elve alapján abból az elvárásból, hogy a gyám-társak közötti jogviszonyt a *ius aequum* kell dominálja, az következik, hogy nem csak az egyik gyám-társnak kell véglegesen a többi gyám-társért helytállnia, ha mindannyian ugyanannyira vétkesek.⁶⁹

Arra, hogy a császárok által biztosított *utilis actio* valószínűleg egy *actio tutelae utilis* volt, az a tény is utal továbbá, hogy ezt a keresetet a források gyakran szembeállítják egy *actio mandatával* (vagy *cessával*), amely nem lehetett más, mint a gyámolt *actio tutelae directája*, amelyet a fizető gyám *procurator in rem suam*ként indíthatott meg. S ha ez a kereset a teljesítés keresetmegszüntető hatása miatt már nem volt engedményezhető, a méltányosság alapján ennek az *utilis actiō*nak kellett engedményezés nélkül is (úgy, mintha az engedményezésre sor került volna) a helyébe lépnie.⁷⁰ Ezzel a keresettel úgy kellett a fizető gyámnak segíteni, mintha az engedményezés létrejött volna, ami egy *actio negotiorum gestorum utilis* esetében már a (gyámoltat megillető és az *actio tutelae*val együtt járó) jelzálog hiánya miatt sem valósulhatott meg, mivel az *actio negotiorum gestorum* megadása nem a gyámoltat a gyámokkal szemben megillető keresetek, illetve jogok átengedésén alapult.⁷¹ Schmid véleménye szerint Ulpianus az engedményezés fikciójára utal, amikor az *utilis actiō*t egy tényleges engedményezés hiányában is engedélyezi.⁷²

Ezt az álláspontot látszik alátámasztani, hogy Antoninus Pius, aki elsőként adta meg a teljesítő gyámnak a gyám-társaival szemben az *utilis actiō*t, az örökség vevőjének is egy *utilis actiō*t biztosított,⁷³ ami arra utal, hogy a császár hajlott arra, hogy fiktív engedményezés révén adjon jogsegélyt.⁷⁴

Ezenkívül további bizonyítékként szolgálhat az is, hogy a korábban idézett Thalelaios-scholion azt a megállapítást tartalmazza, hogy a gyám kvázi egy *procurator in rem suam* pozíciójában élhet az *utilis actiō*val, mintha a gyámolt a nem engedményezett *actio tutelae* engedményezte volna.⁷⁵

Egy részben párhuzamos, szintén a gyámság témaköréhez kapcsolódó jogeset hasonló megoldásából is arra lehet következtetni, hogy a fizető gyámot megillető *utilis actio* az engedményezett keresetnek, vagyis a gyámolt *actio tutelae directájának* mintájára megadott kereset volt. A párhuzamos jogeset, mely a jogviszonyok meglehetősen bonyolult konstellációját tartalmazza, végső soron arról szól, hogy a gyámolt azokkal a kezeseikkel szemben is keresetet indíthat, akik azon *magistratus*sokkal szemben vállaltak

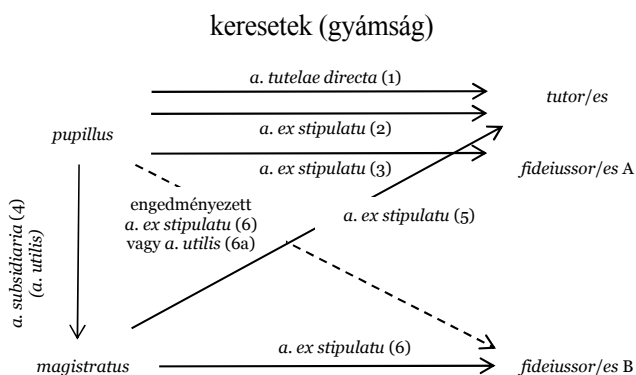
kötelezettséget, akik a gyámoltnak egy *actio subsidiaria*-val felelnek.⁷⁶ A szöveghelyből kiderül, hogy a gyámolt vagy kérheti a *magistratus* azon kereseteinek engedményezését, amelyeket utóbbi a kezeseivel szemben indíthatna meg, vagy ha ez az engedményezés nem valósul meg, a gyámolt egy *utilis actiót* kap:

C.5,75,1pr.-2.: Imperator Antoninus an Mutianus (pr.) *Si magistratus a tutoribus seu curatoribus, quos tibi dederunt seu nominaverunt, stipulati sunt se eo nomine indemnes futuros inque eam rem fideiussores acceperunt extra rem salvam fore satisfactionem, actio, quam adversus tutores seu curatores tuos instituisti, alienam obligationem non resolvit.*

(1) *Sed adversus magistratus qui curatorem dederunt actio utilis ita demum competit, si universis bonis excussis revocatisque, quae eum in fraudem alienasse constiterit, indemnitati tuae in solidum satisfieri non potuit.*

(2) *Quam si exercueris, mandatis tibi ab eis actionibus adversus fideiussores quos acceperunt consistere potes, licet utilem actionem sine cessione habeas. (212)⁷⁷*

Az alábbi ábra a tényállás szereplői között fennálló jogviszonyoknak megfelelő egyes kereseteket ábrázolja:

A tényállás a következő:

Egy gyámolt számára a *magistratus municipales* gyámokat (vagy gondnokokat) rendeltek. Ezt követően a *magistratusok* a gyámokkal (vagy gondnokokkal) egy *stipulatio*s ígéretet tettek, amelynek értelmében utóbbiak megfelelően fogják kezelni a gyámolt vagyonát. Ez volt az ún. *satisfatio* (*cautio*) *rem pupilli salvam fore*. Ezt a *satisfatiót* kezességgel is megerősítették (az ábrán lásd *fideiussores A*).

Ezt követően a *magistratusok* a gyámokkal (vagy gondnokokkal) egy további *stipulatio*ban megígértették, hogy nekik, vagyis a gyámrendelésért felelős *magistratusok*nak, meg fogják téríteni azokat a károkat, amelyeket utóbbiak a gyámrendeléssel kapcsolatosan esetleg el fognak szenvedni. S a *magistratusok* ezen második *stipulatio*t is kezességgel erősítették meg (*fideiussores B*).

Ha a gyámoltat a gyámok (vagy gondnokok) vagyonkezelése folytán kár érte,⁷⁸ először a gyámjaitól (vagy gondnokaitól) és azok kezeseitől kellett követelnie a kárai megtérítését (kereset 1, 2 és 3). A gyámolt a *magistratu-*

sokkal szemben is indíthatott egy sajátos keresetet, az ún. *actio subsidiariát* (mely a jogesetben *utilis actió*ként szerepel)⁷⁹ (kereset 4), de csak abban az esetben, ha a gyámolt a gyámjaitól (vagy gondnokaitól) és azok kezeseitől a teljes vagyonukkal szembeni végrehajtást követően sem nyert teljes kártérítést. (A gyámoltnak ezenkívül mindent vissza kellett követelnie, amit a vagyon kiürítése céljából elidegenítettek.)

Antoninus Caracalla döntése értelmében a gyámolt azokkal a *fideiussorokkal* szemben is keresetet indíthatott, akik a *magistratusok* kártalanítására tettek ígéretet (*fideiussores B*), ha a *magistratusok* e kezesekkel szembeni kereseteiket (kereset 6) a gyámoltra engedményezték. (Az engedményezést úgy lehetett megvalósítani, hogy a *magistratusok* a gyámoltat *cognitor* vagy *procurator in rem suammá* nevezték ki.) Caracalla azonban azt is kijelenti, hogy a gyámolt engedményezés nélkül is indíthat egy *utilis actiót* (kereset 6a).

Látható tehát, hogy Antoninus Caracalla a gyámolt érdekében azt is lehetővé tette, hogy még az azon kezesekkel szembeni kereseteket is a gyámoltra engedményezzék, akik a *magistratusok* kártalanítása érdekében vállaltak kezesességet. Abban az esetben pedig, ha a *magistratusok* az engedményezést nem valósították meg egy perlési megbízás segítségével, egy *utilis actiót* adott a gyámoltnak. Ez minden bizonnyal egy *actio ex stipulatu utilis* lehetett, amelyet a *magistratusok* kártalanítását megígérő *fideiussorok stipulatio*jából eredő *actio ex stipulatu* analógiájára adtak meg.

Az imént idézett szöveghely azért különösen jelentős a kérdés szempontjából, mert egy másik Codex-szöveghelyben, amelyben az *utilis actio* gyámotársnak történő megadásáról van szó, fontos párhuzamok figyelhetők meg: a C.5,58,2 ugyanis ugyanazon császár (Antoninus Caracalla) ugyanazon évben (Kr. u. 212) meghozott döntését tartalmazza, melynek értelmében a perbe fogott gyám a gyámolttól kérheti a gyámotársaival szembeni keresetek engedményezését, vagy kaphat egy *utilis actiót* biztosítanak számára:

C.5,58,2: Imperator Antoninus

Si non ex propria culpa solus pupillae condemnatus es, sed absens et indefensus adqueivisti, cum ex causa iudicati satisfacere coeperis, actionem adversus contutores tuos mandari tibi a pupilla desiderabis vel utili actione uteris. (212)⁸⁰

A szöveghelyben arról van szó, hogy egy gyámot – nem a saját gondatlansága miatt – egyedül marasztaltak. Az eljárás során nem volt jelen, és a perben nem is képviselték. Antoninus Caracalla kijelenti, hogy a perbe fogott gyám, ha az ítéletet elfogadta, és elkezdett fizetni,⁸¹ kérheti a gyámolttól a gyámotársakkal szembeni kereseteinek engedményezését, vagy kaphat egy *utilis actiót*. Ez az *utilis actio* a források kontextusa alapján minden bizonnyal nem lehetett más, mint a gyámolt engedményezendő, de mégsem engedményezett *actio tutelae directájának* min-tájára megadott *utilis actio*.

Mindkét esetben (amikor a gyámolt kérheti a *magistratusoktól* a kezesekkel szembeni kereseteik engedményezését – C.5.75,1pr.-2, és amikor a fizető gyám kérheti a gyámolttól a gyám társakkal szembeni keresetei engedményezését – C.5,58,2) közös ugyanis, hogy az engedményezési kötelezettség nem szerződésen alapul, és az *utilis actiót* a köteles keresetengedményezés elmaradásának következményeként adják meg.⁸² A császárok tehát azokban az esetekben, amikor egy engedményezési kötelezettség fennállt ugyan, de ennek nem tettek eleget, mintegy az engedményezés pótlékeként egy *utilis actiót* adtak meg az engedményest megillető, de mégsem engedményezett kereset mintájára.⁸³ Az „engedményes *utilis actióját*” az egyes esetekben császári *constitutiók*⁸⁴ révén vezették be,⁸⁵ de legkésőbb Diocletianus császár idején ezen kereset megadása már az engedményezési kötelezettségből általánosan következett.⁸⁶

Az *utilis actiót* az uralkodó álláspont szerint (már Thalelaios óta)⁸⁷ egy fiktív engedményezés által megszerzett keresetként értelmezték,⁸⁸ amellyel a teljesítő gyám mind az *actio tutelae*val együtt járó egyetemes jelzalogot, mind pedig az ahhoz kötődő, például a kezesek vagy a *nominatorok* elleni kereseteket megszerezte.⁸⁹

A második álláspont – mely szerint a fizető gyámot megillető *utilis actio* egy *actio tutelae utilis* volt – képviselői tehát többnyire abból indulnak ki, hogy az *actio tutelae utilis* esetében a gyámolt kereseteinek fiktív engedményezéséről van szó. Ezzel a feltételezéssel szemben az ellentétes állásponton lévők gyakran arra hívják fel a figyelmet, hogy a marasztalt gyám fizetése révén a gyámoltnak a többi gyámmal szembeni követelése is megszűntek, és ezzel egyidejűleg a velük szembeni keresetei is felemésződtek. Így ezt követően sem egy valós, sem pedig egy fiktív engedményezésre nem kerülhet sor.⁹⁰ Ellenérvként továbbá azt is fel lehet hozni, hogy az *actio tutelae* a gyám teljesítése révén ugyan a *ius strictum* szerint valóban felemésződött, de az *utilis actio* alkalmazásának éppen az volt az egyik fő célja, hogy az olyan kereseteket, amelyek szoros értelemben véve felemésződtek, méltányosságból egy *utilis actio* formájában mégis meg lehessen adni.⁹¹

Seiler úgy véli, hogy „az engedményes *utilis actiója*” (*actio utilis* des Zessionars) és a „gyám *utilis actiója*” (*actio utilis* des Vormundes) között a különbség abban áll, hogy utóbbi esetben a kereset a gyám teljesítésének össz-keresetfelemészítő hatása miatt már felemésződött,

vagyis egy olyan keresetet kellett engedményezni, amely már nem létezett. Seiler elképzelhetőnek tartja, hogy a teljesítés keresetfelemészítő hatását egy fikció segítségével meg lehetett kerülni, akként hogy az *utilis actio* formulájában azt fikcionálták, hogy a gyám még nem teljesített.⁹²

Azon probléma megoldási kísérleteként, hogy a többes gyámság esetében a gyám teljesítését követően hiányzik a kereset, amelyet engedményezni lehetne, mivel a teljesítés révén a gyámolt gyám társakkal szembeni keresetei is felemésződtek, találkozhatunk az irodalomban olyan feltételezéssel is, amelynek értelmében nem csupán magát az engedményezés tényét kell fikcionálni, hanem az engedményezendő, de már felemésződött kereset fennmaradását is.⁹³

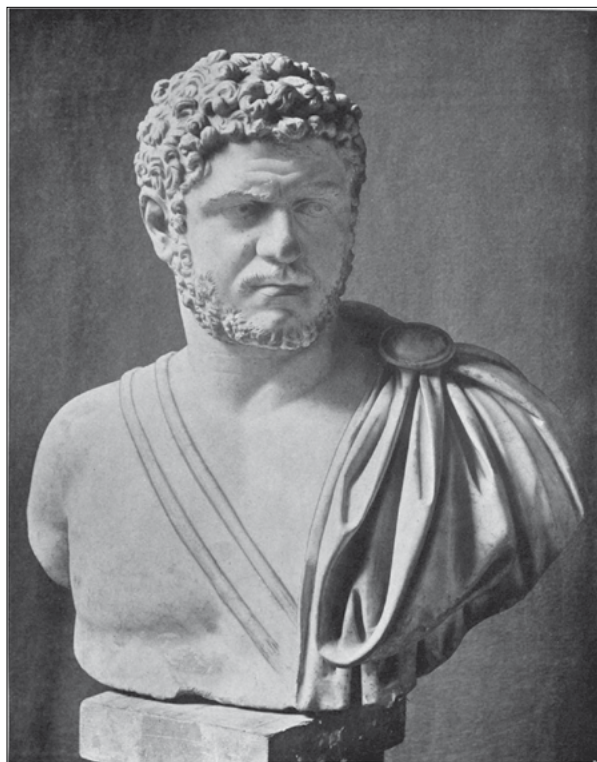
Számomra valószínűbbnek tűnik, hogy ezt a fikciót inkább akként alkalmazhatták, hogy nem a gyám nemteljesítését vagy a már felemésződött kereset fennmaradását kellett fikcionálni, hanem inkább az engedményezésről való előzetes megállapodás fennállását a fizető gyám és a gyámolt között,⁹⁴ s

ennek megfelelően azon keresetek megvételét, amelyek a gyámoltnak a gyám társakkal szemben rendelkezésre álltak.

Hasonlóan érvelt Savigny is, aki úgy vélte, hogy a megoldás abban állhatott, hogy a fiktív engedményezést nem a jelen időpontra, vagyis nem a fizetést követő időpontra kellett tenni, hanem arra a korábbi időpontra, amikor a fizetésre még nem került sor. Az álláspontját azzal – a források által is megerősített – ténnyel támasztja alá, hogy a gyámolt keresetei a gyám teljesítése révén akkor sem emésződnek fel, ha az engedményezés a fizetés előtt történt, vagy a teljesítés előtt pusztán megállapodtak abban, hogy a kereseteket később engedményezni fogják. Ilyenkor ugyanis az adásvételi fikció értelmében a fizetést nem az eredetileg perbe vitt tartozás megfizetéseként értékelték, hanem az engedményezett keresetért fizetett vételárként.⁹⁵

IV. Az engedményezett kereset és az *utilis actio* viszonya

Utaltam rá, hogy először az engedményezés vált lehetővé, és ha az engedményezésre valamilyen okból nem került sor, s ez a gyám teljesítése miatt már nem is valósulhatott meg, kiegészítő megoldásként önálló keresetként egy *utilis*

Antoninus Caracalla római császár

*actio*t biztosítottak a fizető gyám számára a megtérítési igénye érvényesítése céljából. A források alapján arra lehet következtetni, hogy ez az *utilis actio* kezdetben szubszidiárius volt,⁹⁶ s csak abban az esetben adták meg, ha az engedményezésre a teljesítés keresetfelemésztő hatása miatt már nem kerülhetett sor.⁹⁷

Az Antoninus Caracallától származó C.5,58,2-ben azonban már nem szerepel a keresetengedményezés lehetetlensége az *utilis actio* megadásának feltételeként. Ellenkezőleg: a két lehetőség ebben a *constitutio*ban alternatívaként vetődik fel. A teljesítő gyám vagy a gyámolt gyámotársakkal szembeni kereseteinek engedményezését kérheti, vagy az *utilis actio*t indíthatja meg.⁹⁸ A választási lehetőségekre a „vel” kifejezés utal a forrásban.⁹⁹ Meier véleménye szerint a gyám ezen *constitutio* értelmében már a fizetés előtt eldöntheti, hogy a gyámotársakkal szembeni keresetek engedményezését vagy az *utilis actio*t kívánja-e választani.¹⁰⁰

V. Összefoglalás

Összefoglalásként megállapítható, hogy a többes gyámság esetén a fizető gyám többnyire követelhetette a gyámolttól, hogy utóbbi engedményezze rá a gyámotársakkal szembeni

kereseteit, hogy a fizető gyám a társaival szemben megtérítési igénnyel élhessen. Az engedményezésre azonban legkésőbb a gyám teljesítéséig sort kellett keríteni, mert az egyik gyám teljesítésével a gyámolt keresetei a többi gyámotársal szemben is felemésztődtek. Vagy legalább egy formátlan megállapodást kellett kötniük arról, hogy később sor kerül majd az engedményezésre, hogy ezzel a keresetfelemésztődést megakadályozzák.

Ha azonban a gyám egy ilyen megállapodás nélkül az egész (ítéletben meghatározott) összeget kifizette, már nem követelhetette az engedményezést. Ebben az esetben Antoninus Pius és más császárok egy önálló *utilis actio*t biztosítottak számára a gyámotársaival szemben. Az engedményezés és az *utilis actio* források általi szokásos szembeállításának okán, valamint a párhuzamos szöveghe-lyek alapján, amelyekben szintén egy *utilis actio* megadása kerül említésre abban az esetben, ha bár fennállt az engedményezési kötelezettség, de arra valamilyen okból mégsem került sor, arra lehet következtetni, hogy az *utilis actio* egy *actio tutelae utilis* volt. Míg ezt a keresetet eleinte csak szubszidiáriusan adták meg (csak ha az engedményezés már nem volt lehetséges), később egy szabadon választható alternatívává vált az engedményezés mellett a fizető gyám számára a megtérítési igénye érvényesítése céljából.

ÚJVÁRI, EMESE

Die Mittel der Rückgriffsansprüche der Mitvormünder im römischen Recht. Die rechtliche Einordnung der *actio utilis* des leistenden Mitvormundes (Zusammenfassung)

In Rom kam es oft vor, dass für dasselbe Mündel gleichzeitig mehrere Vormünder bestellt wurden. Die Mitvormünder hafteten in der Regel als Gesamtschuldner, wenn aber einer von ihnen auf das Ganze belangt wurde, entstand ihm ein Regressrecht gegen die übrigen Mitvormünder. Zur Durchsetzung des Regressanspruches standen dem belangten Vormund in erster Linie die abgetretenen Klagen des Mündels (*actio tutelae*) zu, die er gegen die Mitvormünder hatte. Die Abtretung musste aber spätestens gleichzeitig mit der Zahlung des Vormundes erfolgen. Wenn nämlich der belangte Vormund die Verpflichtungen aus der Vormundschaft gemäß dem Urteil erfüllte, ohne dafür eine Klagenabtretung zu verlangen, konnte er sich die Klagen des Mündels gegen die Mitvormünder wegen

der Klagenkonsumptionswirkung der Leistung nicht mehr abtreten lassen. In diesem Fall wurde aber dem zahlenden Vormund zuerst von Antoninus Pius eine eigenständige Regressklage in Form einer *actio utilis* zugebilligt.

In der Literatur ist es bestritten, ob diese *actio utilis* eine *actio negotiorum gestorum utilis* war, oder es sich um eine der *actio tutelae directa* des Mündels nachgebildete *actio utilis* handelte. Aufgrund des Kontextes der Quellen scheint der zweite Standpunkt wahrscheinlicher zu sein, mit der Annahme, dass vermutlich nicht nur die Klagenabtretung fingiert wurde, sondern auch die Existenz einer vorherigen Vereinbarung von der Abtretung, und dementsprechend auch der Kauf der Klage, die das Mündel gegen die Mitvormünder hatte.

Jegyzetek

- ¹ Jelen tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.
- ² D.26,7,3,4; D.26,7,3,9; D.26,7,4; D.27,8,8; Honsell, Heinrich – Mayer-Maly, Theo – Selb, Walter (Hgg.): *Römisches Recht*. Berlin–Heidelberg, 1987, Springer Verlag, 428. p; Seiler, Hans Herrman: *Der Tatbestand der negotiorum gestio im römischen Recht*. Köln, 1968, Böhlau Verlag, 176–177. p; Kaser, Max: *Das römische Privatrecht I. Bd.* 2. Aufl. München, 1971, C. H. Beck, 307. p.
- ³ D.27,3,1,10-13; C.5,51,6,1; C.5,52,2pr; C.5,52,3; C.5,75,4; Finckner, Thomas: Duo rei – Neues von der Gesamtoobligation? *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung*, 2013. 130. sz. 164–202. p, 196. p; Meier, Sonja: *Gesamtschulden. Entstehung und Regress in historischer und vergleichender Perspektive*. Ius privatum. Beiträge zum Privatrecht, Bd. 151., Tübingen, 2010, Mohr Siebeck 506. p; Knütel, Rolf: Haftung für Hilfspersonen im römischen Recht. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung*, 1983. 100. sz. 434. p; Wesener, Gunter: Die Durchsetzung von Regressansprüchen im Römischen Recht. *LABEO*, 1965. 11. sz. 351. p; Seiler 1968, 177. p; Voci, Pasquale: La responsabilità dei contutori e degli amministratori cittadini. *IURA*, 1970. 21. sz. 67. p; Eisele, Fridolin:

itschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung, 2013. 130. sz. 164–202. p, 196. p; Meier, Sonja: *Gesamtschulden. Entstehung und Regress in historischer und vergleichender Perspektive*. Ius privatum. Beiträge zum Privatrecht, Bd. 151., Tübingen, 2010, Mohr Siebeck 506. p; Knütel, Rolf: Haftung für Hilfspersonen im römischen Recht. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung*, 1983. 100. sz. 434. p; Wesener, Gunter: Die Durchsetzung von Regressansprüchen im Römischen Recht. *LABEO*, 1965. 11. sz. 351. p; Seiler 1968, 177. p; Voci, Pasquale: La responsabilità dei contutori e degli amministratori cittadini. *IURA*, 1970. 21. sz. 67. p; Eisele, Fridolin:

- Correalität und Solidarität. *Archiv für civilistische Praxis*, 1891. 77. sz. 452–453. p. Schmieder azonban úgy tűnik, kételkedik abban, hogy a gyámársak egyetemleges adósok voltak, ha a *beneficium divisionis* megillette őket. (Schmieder, Philipp: *Duo rei. Gesamtbligationen im römischen Recht*. Berlin, 2007, Duncker & Humblot, 268–285. p., különösen 274. p.)
- ⁴ A római gyámságról a magyar szakirodalomban lásd Jakab Éva: Vis ac potestas. Gyámi vagyonkezelés a klasszikus római jogban. In Görög Márta – Hegedűs Andrea (szerk.): *Lege duce, comite familia: Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábán Eszter tiszteletére, jogászi pályafutásának 60. évfordulójára*. Szeged, 2017(a) Iurisperitus Kiadó – Pólay Elemér Alapítvány, 199–211. p.; Jakab Éva: Vormundschaft in lateinischen tabulae. In Yiftach, Uri – Faraguna, Michele (ed.): *Ancient Guardianship: Legal Incapacities in the Ancient World* (Legal Documents in Ancient Societies VI Jerusalem, 3–5. 11. 2013), (GRAECA TERGESTINA STORIA E CIVILTÀ 4), Trieste, 2017(b), EUT Edizioni Università di Trieste, 203–220. p.; Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és intéstitúciói*. Budapest, 2016, Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, 261–263. p.; Molnár Imre – Jakab Éva: *Római jog*. Szeged, 2015, Diligens, 164–165. p.; Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: *Római magánjog*. Budapest–Pécs, 2017, Dialóg Campus Kiadó, 159–163. p. A többes gyámság kérdésköréről lásd részletesen Újvári Emese: *Contutores – a gyámok jogviszonya többes gyámság esetén a római jogban*. *JURA*, 2016. 22. sz. 184–192. p.
- ⁵ Seiler 1968, 201. p.
- ⁶ Seiler 1968, 179. p.; Meier 2010, 562. p.; Lecomte, André: *La pluralité des tuteurs en droit romain*. Paris, 1928, Recueil Sirey, 183–201. p.
- ⁷ Seiler 1968, 180. p.; Meier 2010, 562. p.
- ⁸ Seiler 1968, 185–187, 190. p.; Meier 2010, 562. p.; Lecomte szerint a *litis contestatio* keresetfelemészítő hatása miatt a klasszikus korban csak a *per in iure* szakaszában volt lehetőség a kereset engedményezésére. (Lecomte 1928, 184–189. p.)
- ⁹ Seiler 1968, 179–180. p.; Rudorff, Adolf August Friedrich: *Das Recht der Vormundschaft. III. Bd.* Berlin, 1834, Ferdinand Dümmler, 33. p.; D.26,7,42; A gyám az engedményezés következtében egy olyan keresettel tudott a gyámársával szemben megtérítési igényel élni, amelynek formulájában *intentio ex persona domini* szerepelt. (Rudorff 1834, 33. p.)
- ¹⁰ Az adásvételi fikcióról, amelyet a kezesek megtérítési igénye esetén is alkalmaztak lásd: Medicus, Dieter: *Der fingierte Klagenkauf als Denkhilfe für die Entwicklung des Zessionregresses*. In Medicus, Dieter (Hg.): *Festschrift für Max Kaser zum 70. Geburtstag*. München, 1976, 393. p.; Dieckmann, Johann Andreas: *Der Derivatvregreß des Bürgen gegen den Hauptschuldner in englischen und deutschen Recht. Eine rechtsvergleichend-historische Untersuchung*. Berlin, 2003, Ducker & Humblot, 49. p.; Levy, Ernst: *Sponsio, fidepromissio, fideiussio. Einige Grundfragen zum römischen Bürgschaftsrechte*. Berlin, 1907, Verlag von Franz Vahlen, 189–191. p.; Levy, Ernst: *Die Konkurrenz der Aktionen und Personen im klassischen römischen Recht. I. Bd.* Berlin, 1918, Verlag von Franz Vahlen, 223–224. p.; Girtanner, Wilhelm: *Die Bürgschaft nach gemeinem Civilrechte. Historisch-dogmatisch dargestellt*, II. Dogmatische Abteilung. Jena, 1851, Verlag von Carl Hochhaufen, 536. p.; Meier, Sonja: §§ 420–432/I. BGB Mehrheit von Schuldner. In Schmoeckel, Mathias – Rückert, Joachim – Zimmermann, Reinhard (Hgg.): *Historisch-kritischer Kommentar zum BGB. Band II*. Tübingen, 2007, Mohr Siebeck, 2497. p.; Zimmermann, Reinhard: *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Oxford, 1996, Oxford University Press, 135. p.; Reichard, Ingo: *Die Frage des Drittschadensersatzes im klassischen römischen Recht*. Köln–Weimar–Wien, 1993, Böhlau Verlag, 261–263. p.; Honsell-Mayer-Maly–Selb 1978, 284. p.; Emunds, Christian: *Solvendo quisque pro alio liberat eum. Studien zur befreienden Drittleistung im klassischen römischen Recht*. Berlin, 2007, Duncker & Humblot, 69. p.; Kaser 1971, 666. p.; Marrone, Matteo: *Istituzioni di diritto romano*. 3. ed. Palermo, 2006, Palumbo, 579. p.; Hawellek, Jeronimo: *Die persönliche Surrogation. Eine vergleichende Untersuchung von Rechtsübergängen zu Regresszwecken in Deutschland, Spanien und England*. Tübingen, 2010, Mohr Siebeck, 18. p.
- ¹¹ Rudorff 1834, 34–35. p.; Meier 2010, 562. p.; Seiler 1968, 180–181, 189. p.
- ¹² Meier 2007, 2482. p.; Meier 2010, 562. p.; Briguglio, Filippo: *Fideiussoribus succurri solet*. Milano, 1999, Giuffrè, 285. p.; Hasenbalg, H.: *Die Bürgschaft des gemeinen Rechts. Eine civilistische Studie*. Düsseldorf, 1870, Verlagsbuchhandlung von Julius Buddens, 414. p.; Girtanner 1851, 535. p.; Demangeat, Ch.: *Des obligations solidaires en droit romain: commentaire du titre de duobus reis, au Digeste*. Paris, 1858, A. Marescq Ainé, Libraire-Éditeur, 241–242. p.; Binder, Julius: *Die Korrealobligationen im römischen und im heutigen Recht*. Leipzig, 1899, A. Deichert'sche Verlagsbuchhandlung, Nachf. Georg Böhme, 147. p.; Tielsch, Richard: *Zur Lehre vom beneficium cedendarum actionum*. Diss., Greifswald, 1899, Druk von Julius Abel, 17. p.; Hagemeister, Paul: *Das beneficium cedendarum actionum des Bürgen*. Diss. Greifswald, 1893, Druck von Julius Abel, 18. p.; Brockhues, Fritz: *Rechte und Pflichten des zahlenden Bürgen bezüglich der vom Schuldner oder Dritten gestellten Pfänder. Zur Lehre von beneficium bedendarum actionum*. Diss., Köln, 1896, 29. p.; Savigny, Friedrich Carl v.: *Das Obligationenrecht als Theil des heutigen Römischen Rechts I. Bd.*, Berlin 1851, Deit und Comp, 255. p.; Seiler 1968, 179. p.; Rudorff 1834, 34. p.; Schulz, Fritz: *Rückgriff und Weitergriff. Studien zur gesetzlichen und notwendigen Zession*. Breslau, 1907, Verlag von M. & H. Marcus, 21. p. Korábban Levy lehetségesnek tartotta, hogy ez a szöveghely – hasonlóan, mint a D.46,6,12 – a *fideiussores tutorum*ról szól (Levy 1907, 198. p.), de a későbbi könyvében a szöveghelyet már a többes gyámság példájaként említi (Levy 1918, 223. p.).
- ¹³ Van azonban olyan álláspont is az irodalomban, amely szerint ez a szöveghely interpolált. Ennek az álláspontnak a képviselői úgy vélik, hogy a gyámársakkal szembeni keresetek vagy már a *litis contestatio* által, vagy legkésőbb az ítélethozatal által felemésztdtek, és ezért ezen keresetek engedményezése ezt követően már nem volt lehetséges. Levy 1918, 232. p., Wesener 1965, 351. p., Lecomte 1928, 188–189. p., Voci 1970, 106. p., Seiler 1968, 185–187, 190. p., Schmieder 2007, 284. p. és Meier 2010, 187–188. p. nem tartják interpolátnak a szöveghelyet. A Papinianus-szöveghelyen kívül (D.27,3,21) a C.5,58,2 is igazolja, hogy az engedményezésre az ítélethozatalt követően is lehetőség volt. Ez a *mandatum qualificatum*ra is igaz volt, ahogy azt a Modestinus-szöveghely (D.46,1,41,1) igazolja. (Schmieder 2007, 284. p.)
- ¹⁴ Lecomte 1928, 183–187. p. Az engedményezés konstrukciója a többes gyámság esetén az alábbi szöveghelyeken is megjelenik: D.26,7,38,2; D.26,7,42; D.27,3,1,13; D.27,3,1,14; C.5,58,1; C.5,58,2; C.5,58,5. Schmieder 2007, 283. p.
- ¹⁵ Rudorff 1834, 35. p.
- ¹⁶ Rudorff 1834, 35. p.
- ¹⁷ Schmieder 2007, 284. p.
- ¹⁸ C.5,58,2
- ¹⁹ Kaser 1971, 659. p.
- ²⁰ Kaser, Max: *Das römische Privatrecht II. Bd., 2. Aufl.*, München, 1975, C. H. Beck, 456. p.
- ²¹ Seiler 1968, 185–187, 190. p.; Meier 2010, 562. p.
- ²² Seiler véleménye szerint eredetileg a marasztaló ítélet feltétele volt az *utilis actio* megadásának. Ha a gyám önként fizetett, anélkül hogy cserébe követelte volna a gyámársakkal szembeni keresetek engedményezését, nem kapta meg az *utilis acti*ót. Seiler 1968, 191. p.
- ²³ D.27,3,1,13; C.5,58,2; Meier 2010, 562. p.; Wesener 1965, 352. p., Knütel 1983, 434. p.; Seiler 1968, 189–190. p., Binder 1899, 285. p. Kaser úgy véli, hogy egy önálló kereset megadása a megtérítési igény érvényesítése céljából először épp a többes gyámság esetén vált lehetővé, később azonban az egyetemleges adósi viszonyok más eseteire is kiterjesztették ezt a lehetőséget. Kaser 1975, 457. p.
- ²⁴ Eisele (Eisele 1891, 547. p.) Binder (Binder 1899, 285. p.), Solazzi (Solazzi, Siro: *La minore età nel diritto romano*. Roma, 1912, Athenaeum, 98–99. p.) és Partsch (Parsch, Josef: *Studien zur Nego-*

- tiorum Gestio I.* [Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Bd. 4.] Heidelberg, 1913, Carl Winters's Universitätsbuchhandlung, 43. p.) a „*condemnatus praestiterit vel ex communi gestu*“-részét interpoláltak tartják.
- ²⁵ Steiner szerint a forrásban egy analóg *actio mandatorum* vagy *actio negotiorum gestorum*ról lehet szó. (Vö. Steiner, Anja: *Die römischen Solidarobligationen. Eine Neubesichtigung unter aktionsrechtlicher Aspekten.* München, 2009, C. H. Beck, 246. p.; Harke, Jan Dirk: *Actio utilis. Anspruchsanalogie im römischen Recht.* Berlin, 2016, Duncker & Humblot, 274. p.)
- ²⁶ Bővebben a glosszátorok álláspontjáról lásd Lindelof, D. v.: Von der actio utilis des Vormundes, welcher für seinen Mitvormund, an den vormaligen Pupillen, ohne vorgängige Cession Zahlung geleistet hat. *Archiv für die civilistische Praxis*, 1824, 7. sz. 110. p.; Schmid, Albert: *Die Grundlehren der Cession, nach römischem Recht dargestellt, I. Teil, Die Cessionsform.* Braunschweig, 1866, Druck und Verlag von Freidrich Bieweg und Sohn, 363. p.
- ²⁷ Partsch 1913, 42–45. p.
- ²⁸ Solazzi, Siro: Tutela e Curatele II., *Rivista Italiana per le Scienze Giuridiche LIV*, 1914, 53. p.
- ²⁹ Levy 1918, 230–234. p.
- ³⁰ Archi, Gian Gualberto: Sul concetto di obbligazione solidare, In *Conferenze Romanistiche tenute nella R. Università di Pavia nell'anno 1939 a ricordo di Guglielmo Castelli*, 1940, 304. p.
- ³¹ Wesener 1965, 352. p.
- ³² Voci 1970, 110–111. p.
- ³³ Albanese, Bernardo: *Le persone nel diritto privato romano.* Palermo, 1979, Montaina, 486. p.
- ³⁴ Steiner egy *actio mandati utilis* is lehetségesnek tart. (Steiner 2009, 246. p.)
- ³⁵ Lenel, Otto: Die cura minorum der klassischen Zeit, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung*, 1914, 35. sz. 212. p.
- ³⁶ Lindelof 1824, 109–123. p.
- ³⁷ Rudorff 1834, 37. p.
- ³⁸ Mühlbruch, Christian Friedrich: *Die Lehre der Cession der Forderungsrechte nach den Grundsätzen des römischen Rechts*, 3. Aufl. Greifswald, 1836, Ernst Mauritius, 475. p.
- ³⁹ Schmid 1866, 361–366. p.
- ⁴⁰ Seiler 1968, 192–198. p., 201–206. p.
- ⁴¹ Kaser 1971, 659. p.
- ⁴² Kaser, Max – Knütel, Rolf – Lohsse, Sebastian: *Römisches Privatrecht*, 21. Aufl., München, 2017, C. H. Beck, 336. p.
- ⁴³ Meier 2010, 563. p.
- ⁴⁴ Harke 2016, 272–280. p.
- ⁴⁵ Partsch 1913, 43–46. p.; Wesener 1965, 352. p.; Wesener, Gunter: *Hans Hermann Seiler. Der Tatbestand der negotiorum gestio im römischen Recht.* (rec.) *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis*, 1969, 37. sz. 271–272. p. Lenel is úgy gondolja, hogy az ebben a szöveghelyben említett kereset egy *actio negotiorum gestorum utilis* volt. (Lenel 1914, 212–213. p.) Ez a vélemény jelenik meg az ehhez a szöveghelyhez írt glosszában is. (Lindelof 1824, 122. p.)
- ⁴⁶ Seiler 1968, 194. p.
- ⁴⁷ Savigny 1851, 256. p.; Meier 2010, 563. p.
- ⁴⁸ Seiler 1968, 195. p.
- ⁴⁹ Glück, Christian Friedrich: *Ausführliche Erläuterung der Pandecten.* 30. Theils, 2. Abt. Erlangen, 1828, Palm'schen Verlagsbuchhandlung, 382. p.
- ⁵⁰ Seiler 1968, 195–196. p.
- ⁵¹ Seiler 1968, 196. p.
- ⁵² Schol. 18 der Anonymos-Katene ad Bas.38,3,1 (D.27,3,1,10–13) In Heimb. 3,714 (Heimbach, Gustav Ernst: *Basilicorum Libri LX.*, Tom. 3. Lib XXIV–XXXVIII. Lipsiae, 1843, Partsch 1913, 44. p.)
- ⁵³ Seiler 1968, 196–197. p.
- ⁵⁴ Seiler 1968, 197. p.
- ⁵⁵ Heimb. 3,785.
- ⁵⁶ Uo.
- ⁵⁷ Partsch 1913, 44–45. p.
- ⁵⁸ Schol. 2 ad Bas.38,19,1 (C.5,58,1) In Heimb. 3,785.
- ⁵⁹ Seiler 1968, 197–198. p.
- ⁶⁰ Schol. 2 zu Bas.38,19,2 (C.5,58,2) In Heimb. 3,785.
- ⁶¹ Seiler 1968, 198. p.
- ⁶² Glück 1828, 378. p., 381–382. p.; Rudorff 1834, 36–37. p.; Archi 1940, 304–305. p. Voci úgy véli, hogy a gyám az engedményezés eredményeként egy *actio tutelae utilis* vagy egy *actio iudicati utilis* kaphatott, és ha az engedményezésre már nem volt mód, más lehetőségként egy *actio negotiorum gestorum utilis* indíthatott meg a gyámártásával szemben. (Voci 1970, 110–111. p.)
- ⁶³ Glück 1828, 378. p.; Rudorff 1834, 37–38. p.; Lindelof 1824, 116–117. p.
- ⁶⁴ Seiler 1968, 207. p.
- ⁶⁵ Rudorff 1834, 27. p.; Lindelof 1824, 116–123. p.
- ⁶⁶ Lindelof 1824, 116. p.
- ⁶⁷ Glück 1828, 379. p.; Rudorff 1834, 36–37. p.; Meier 2010, 562. p.
- ⁶⁸ Hasonlóan Glück 1828, 383. p.
- ⁶⁹ Mühlbruch 1836, 474. p. Megemlítendő, hogy sem az engedményezés, sem az *utilis actio* nem állt a fizető gyám rendelkezésére, ha a gyámártásokat mindannyian dolózusan jártak el (D.27,3,1,14), vagy ha a gyámolt azáltal szenvedett kárt, hogy egyik gyám sem gondoskodott a gyámolt vagyonának kezeléséről, vagyis ha mindkét gyámártás tudatos mulasztást követett el (D.26,7,38,2). (Lásd még Meier 2010, 563–564. p.)
- ⁷⁰ Glück 1828, 379. p., Schmid 1866, 362. p.; Lindelof 1824, 116–117. p.; Rudorff 1834, 37. p.
- ⁷¹ Lindelof 1824, 116–117. p.
- ⁷² Schmid 1866, 363. p.
- ⁷³ D.2,14,16pr.
- ⁷⁴ Schmid 1866, 363. p.
- ⁷⁵ Schol. 2 zu Bas.38,19,2 (C.5,58,2) In Heimb. 3,785.
- ⁷⁶ Harke 2016, 277. p.
- ⁷⁷ Valiño nem zárja ki, hogy a forrás interpolált. (Valiño, Emilio: *Actiones utiles.* Pamplona, 1974, Ed. Univ. de Navarra, 374. p.) A szöveghely exegézisét lásd Újvári Emese: Összetett eszköztár a gyámolt érdekeinek védelmében a klasszikus korban: a C.5.75.1 tanúsága. In Szabó Béla – Újvári Emese (szerk.): *Risus cum lacrimis. Könyv Babják Ildikó emlékére.* Debrecen, 2017, DE ÁJK Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 267–280. p.
- ⁷⁸ A római gyámok vagyonkezeléséről lásd a legújabb magyar irodalomból: Jakab 2017 (a), 199–211. p.; Jakab 2017 (b), 203–220. p.
- ⁷⁹ Az *actio subsidiaria*ról lásd részletesen: Jakab Éva: *Immunitás? Az állam kárfelelősségének történeti gyökereihez* [megjelenés alatt] (köszönet a szerzőnek a kézirat rendelkezésre bocsátásáért); Újvári Emese: Egy talányos kereset a római jogban: az *actio subsidiaria* a gyámolt érdekeinek védelmében. In Gosztonyi Gergely – Révész T. Mihály (szerk.): *Jogtörténeti Parerga II. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére.* Budapest, 2018, ELTE Eötvös Kiadó, 263–270. p.
- ⁸⁰ Partsch a „*sed absens et indefensus adqueivisti*” szövegrészt interpoláltak tartja. Úgy véli, hogy a klasszikus kor joga alapján a *condemnatio* az *absens et indefensus* ellen, vagyis az ellen, aki az *in iure* szakaszban nem védekezett, ki volt zárva. (Partsch 1913, 43. p.)
- ⁸¹ Míg Haller Codex-fordításában a „*cum ex causa iudicatis satisfacere coeperis*”-passzusban a teljesítés az engedményezéshez képest múlt időben szerepel: „*sobald du dem Urteil gemäß Zahlung geleistet hast*”, Harke fordításában arra még nem került sor, csak az erre vonatkozó szándék kinyilvánítása történt meg: „*wenn du die Urteilssumme leisten willst*” (Harke 2016, 275. p.). A második fordítási javaslat megoldaná a problémát, hogy a gyámolt gyámártásokkal szembeni kereseteinek engedményezése a gyám fizetését követően már nem volt lehetséges. Voci véleménye szerint a *constitutió*t akként kell érteni, hogy a marasztalt gyám a fizetés pillanatában követelheti a keresetek engedményezését. (Voci 1970, 109. p.)
- ⁸² Harke 2016, 279–280. p.
- ⁸³ Seiler 1968, 201. p.
- ⁸⁴ A követelés vevője számára: C.4,10,2; C.4,39,7-8; C.4,39,9; Egy követelés hitelezője számára, ha a követelés a hitelezőnek el lett

zálogosítva: C.8,16,4; C.4,39,7; Abban az eseten, amikor egy követelést ruháztak át *datio in solutum*, és egy perlési megbízást is adtak, de a megbízás a megbízó halála miatt megszűnt: C.4,10,1; C.4,15,5; Abban az esetben, amikor valaki *negotiorum gestor alieno nomine* pénzt adott kölcsön, és az ügy ura a kölcsönt nem hagyta jóvá: C.4,2,4,1; A férjnek a hozományhoz tartozó követelések vonatkozásában: C.4,10,2; Egy követelés hagyományosa számára: C.6,37,18; Egy követelés ajándékozása esetén: C.8,53,33; Egy *in rem actio* vevőjének: C.4,39,9. (Seiler 1968, 203. p.; Harke 2016, 273–280. p.)

⁸⁵ Seiler 1968, 202–203. p.

⁸⁶ Harke 2016, 280. p. Az esetek között egyrészt voltak olyanok, amelyek esetében egy követelés hagyományos megvételéről volt szó, amikor egy perlési megbízás hallgatólagos megadását feltételezni lehetett. Másrészt voltak olyanok is, amelyek esetében nem lehet egy hagyományos követeléstől kiindulni, mert például a többes gyámság esetén a gyámútsákkal szembeni keresetek megvételét csak fikcionálták, vagy például egy örökség megvétele esetén egy egész vagyont megvételéről volt szó, és nem egyetlen követeléséről. Harmadrészt voltak olyan esetek is, amikor egyáltalán nem volt szó egy követelés megvételéről, mint például azon tényállás esetében, amikor egy gyámolt a számára gyámot rendelő *magistratusok* kezeseivel szemben indíthatott keresetet (C.5,58pr-2), vagy abban az esetben, amikor valaki *negotiorum gestor*ként egy kölcsön visszafizetését perlési megbízás hiányában egy *utilis actio* segítségével kényszeríthette ki (C. 5,75,1,2). (Harke 2016, 272–280. p.)

⁸⁷ Schol. 2 ad Bas.38,19,2 (C.5,58,2) In Heimb. 3,785.

⁸⁸ Seiler 1968, 201. p.

⁸⁹ Schmid 1866, 364. p.

⁹⁰ Wesener 1969, 271. p.; Savigny 1851, 255–256. p. Aki ezt az álláspontot a korábban idézett *Modestinus fragmentum* révén próbálja meg alátámasztani, de figyelmen kívül hagyja azt a tény, hogy Modestinus ebben a szöveghelyben a tényleges engedményezés lehetőségéről beszél, és csak a tényleges engedményezést zárja ki a teljesítést követően, ha a fizetést megelőzően még egy előzetes megállapodásra sem került sor a későbbi engedményezésről. Az *utilis actio* megadásának lehetőségét ebben a szöveghelyben egyáltalán nem vizsgálják, így azt nem is tagadják. (Savigny 1851, 255–256. p.)

⁹¹ Lindelof 1824, 117–119. p.

⁹² Seiler 1968, 205–206. p. Wesener azonban a nemteljesítés fikcionálását túlságosan konstruálnak és a római jogi gondolkodástól távol állónak tartja („*allzu konstruiert und dem römischen Rechtsdenken nicht gemäß*”). (Wesener 1969, 272. p.)

⁹³ Meier 2010, 563. p.; Seiler 1968, 192–198. p., 201–206. p.

⁹⁴ Hasonlóan Schmid 1866, 363–366. p.

⁹⁵ Savigny 1851, 254–255. p.

⁹⁶ „*nec ei mandatae sunt actiones, (...) utilem actionem tutori adversus contutorem dandam*” – D.27,3,1,13

⁹⁷ Schmieder 2007, 258. p.; Kaser 1971, 659, Knütel 1983, 434. p.

⁹⁸ „*actionem adversus contutores tuos mandari tibi a pupilla desiderabis vel utili actione uteris*” – C.5,58,2.

⁹⁹ Wesener 1965, 352. p.; Schmieder 2007, 285. p.; Meier 2010, 562. p.

¹⁰⁰ Meier 2010, 562. p.

MŰHELY

Pál Előd

Vezetői felelősség a XIX. század végi, XX. század eleji magyar és román társasági jogban¹

I. Áttekintés

A gazdasági társaságok jelenünk és múltunk rendkívül fontos társadalmi, gazdasági és jogi intézményei. Az elmúlt néhány évszázadban a gazdasági viszonyok számos változáson mentek át, amelyek új igényeket, szükségleteket és elérendő célokat generáltak a társadalom szinte szintjén. Ezek elérése számos esetben több ember összehangolt együttműködését és erőforrások magas szervezetségi fokon történő kiaknázását tette szükségessé. A társaság, amely egyszerre szerződés és szervezet, az emberek közös célokért való kooperációjának egyik legfontosabb „katalizátorává” vált.

A társaságok a gazdaság hajtómotorjai, amelyek sajátos kapcsolatban állnak egymással. Ha egyik „meghibásodik”, a meghibásodás dominóeffektust előidézve más társaságokra, vagy legrosszabb esetben társadalmi szinten is hatást gyakorol. A „meghibásodások” okai jobbra emberi mulasztásra, szakszerűtlenségre vagy felelőtlenésre vezethetők vissza. Ezeket elkerülendő a jog kilátásba helyezett szankciók segítségével próbálja elejét venni az emberi mulasztásból, gondatlanságból vagy akár rosszhiszeműségből származó károknak. A polgári jogi felelősség egyike azon kilátásba helyezett szankcióknak, amely képes preventív jellege mellett a jogtól és társadalmi normáktól eltérő magatartást tanúsító személyek által okozott károk korrekciójára, és így a társadalmi egyensúlyállapot helyreállítására.

A polgári jogi felelősségnek a társasági jogba való behajlása nem meglepő. A kereskedelmi társaságok vezetőinek megfelelő (jogszerű és/vagy szerződészerű) magatartása kiváltképpen fontos tényező az üzleti, gazdasági életben, s így a társadalmi egyensúlyállapot fenntartásában. A kérdésnek fontos történelmi és jogtörténelmi távlati vannak, és jelenleg is vitákat kiváltó jogterület. E vitákban a történelmi érvek ismerete és alkalmazása szükséges. Ezért e tanulmányban a XIX. század végén, XX. század első felében hatályban lévő társasági jogi szabályozás alapján kívánok betekintést nyújtani a társaság vezetőinek polgári jogi felelősségébe. E tanulmány célja elsősorban a fontosabb felelősségi alakzatok vizsgálata. A tanulmány legfontosabb célkitűzései: 1. azonosítani a korabeli szabályozás alapján a vezető tisztségviselő

fogalma alá tartozó alanyi/személyi kört, mint a polgári jogi felelősség címzettjét; 2. meghatározni a vezető tisztségviselők és társaságok között fennálló jogviszony természetét; 3. áttekinteni a vezető tisztségviselők felelősségének legfontosabb jogalapjait, és meghatározni e felelősség jogi természetét.

II. A magyar és román kereskedelmi törvények (törvénykönyvek)

Magyarországon az első átfogó jellegű kereskedelmi törvény az 1875. évi XXXVII. törvénycikk (Kt.), amely 1876. január 1-jén lépett hatályba, és hatályon kívül helyezett minden, a tárgykörhöz tartozó korábbi törvényt és rendeletet. Mintájául a német államok közös kereskedelmi törvénykönyve szolgált.² A Kt. ötvenedik évfordulóján Kuncz Ödön a következőképpen vélekedett:

„A Kt. nem volt eredeti, magyar alkotás, mert javarészeben nem más, mint az 1861. évi Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch átültetése, [amely] a hatályba lépése óta eltelt 50 esztendő folyamán azonban szerves részévé vált nemzeti jogunknak.”³

Az 1887. évi román Kereskedelmi törvénykönyv (Rktk.) elsősorban az 1882. évi olasz Codice di Commercio mintájára született, annak ellenére, hogy a román jogrendszer alapvetően francia típusú, és az 1864. évi Polgári törvénykönyv is a francia Code Civil (Code Napoléon) adaptációja volt. Sipos István e tekintetben a következőképpen fogalmazott: „Bár első látásra furcsa helyzetről van szó, lényegében jól meggondolt és – amint az többször is bebizonyosodott – szerencsés választás történt egyfelől a hagyományos, de már túlhaladott, másfelől a korszak legmodernebb kereskedelmi törvénykönyve között, ez utóbbi javára.”⁴ Noha a román Kereskedelmi törvénykönyv főként az olasz Codice di Commercio mintájára született, nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az olasz törvényen kívül olyan más inspirációs források is hatottak rá, mint az 1861-ben hatályba lépett Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch, a 1848. évi német váltójogi törvény, vagy az 1872. évi kereskedelmi kézizálogról és bizományi szerződésről szóló belga törvény.⁵

III. A két kereskedelmi törvény(könyv) által szabályozott társasági formák

A Kt. 61. §-a a kereskedelmi társaságok taxatív felsorolását tartalmazta. Eszerint kereskedelmi társaság a közkereseti társaság, a betéti társaság, a részvénytársaság és a szövetkezet.⁶ A korlátolt felelősségű társaság a magyar jogban csak jóval később, a XX. század első felében lett szabályozva a korlátolt felelősségű társaságról és a csendes társaságról szóló 1930. évi V. törvénycikk (Kftc.) révén, azonban kereskedelmi társasági minőséggel csak a

korlátolt felelősségű társaság rendelkezett, a csendes társaság nem.

A XIX. század második felében életbe lépő Kt.-tól eltérően az Rktk. 77. cikke a következő társasági formákat szabályozta: a közkereseti társaságot (*societate în nume colectiv*), a betéti társaságot (*societate în comandită*) és a részvénytársaságot (*societate anonimă* – tükörfordításban „névtelen” társaság). Megjegyzendő, hogy az Rktk. a betéti társaság mindkét formáját – az egyszerű betéti társaságot (*societate în comandită simplă*), illetve a betéti részvénytársaságot (*societate în comandită pe acțiuni*) – is szabályozta, így lényegében öt társasági típust vont szabályozás alá. A korlátolt felelősségű társaság (*societate cu răspundere limitată*) a XIX. század végén és a XX. század elején – az osztrák jog alapján ugyan, de – Bukovinában már létezett.⁷ Tényleges törvényi szentesítésére Romániában csak a kereskedelmi társaságokról (az új Rptk. 2011. október 1-i hatályba lépése óta csak társaságokról) szóló 1990. évi 31. törvény által került sor.⁸

Az Rktk. valamennyi társasági formát jogi személyiséggel ruházott fel (7. és 78. cikk). A Kt. esetében azonban a 63. § rendelkezései – amelyek az összes társasági formára érvényesek – csak annyit írnak elő, hogy „a kereskedelmi társaságok cégük alatt jogokat szerezhhetnek, kötelezettségeket vállalhatnak, ingatlan javakra tulajdont és egyéb jogokat szerezhhetnek, felperesi és alperesi minőségben perben állhatnak”. E tekintetben Neumann Ármán arra a következtetésre jutott, hogy a magyar szabályozás nem ad megfelelő útbaigazítást arra nézvést, hogy a kereskedelmi társaságok valamelyike is jogi személy lenne.⁹ Nagy Ferencz azonban ellentétes álláspontra helyezkedett, szerinte a társaságok jogképessége a jogi személyek jogképességével azonos.¹⁰ A közkereseti és betéti társaságok jogi személyiségének hiányával összefüggésben Kuncz Ödön arra a fontos következményre hívta fel a figyelmet, hogy bár főszabály szerint a (tulajdonképpen) kereskedelmi társaság minősült kereskedőnek, ez a tétel a közkereseti és betéti társaságok tagjaira és beltagjaira nem volt érvényes, ezek is a Kt. szerinti kereskedő fogalma alá tartoztak.¹¹

Mint ahogy a két kódex által szabályozott társasági formák között különbség mutatkozik, a jelen tanulmány csak a közkereseti társaság, a betéti társaság és a részvénytársaság vezető tisztségviselőinek jogállását és felelősségét elemzi.

IV. A vezető tisztségviselő fogalma

A mai értelemben vett vezető tisztségviselő absztrakt fogalmát a Kt. nem ismerte, ehelyett több, különféle, olykor egymásnak ellentmondani látszó megnevezést használt. Ilyen megnevezés volt a képviseleti joggal rendelkező tag, az üzletvezető, az igazgatótanács, a cégvezető és a kereskedelmi meghatalmazott.

A korabeli magyar jogalkotó a Kt. V. címében külön fejezetet szentelt a cégvezető, illetve a kereskedelmi meghatalmazott intézményének. E körülményből következően, illetve a cégvezetőkre és kereskedelmi meghatalmazottak-